

H. J. Langeveld, e.a., *Zwischen Wunsch und Wirklichkeit. Die belgischen, niederländischen und westzonalen deutschen Gewerkschaften in der Phase des Wiederaufbaus, 1945-1951* (Niederlande-Studien III; Münster, Hamburg: Lit, 1994 [i.e. 1995], 572 blz., ISBN 3 89473 738 7).

Dit boek sluit een project af over de sociaal-economische structuur als politiek probleem in West-Europa tussen 1945 en 1952 dat Horst Lademacher in 1976 aan de Vrije universiteit begon. Zich afzettend tegen publicaties die zich op grote landen richtten, plaatste hij kleine landen als Nederland en België op de voorgrond, mede vanwege hun samenwerking tussen kapitaal en arbeid (in België het Sociaal pact en in Nederland de Stichting van de arbeid). De gang van zaken in deze landen wilde hij bovendien vergelijken met die in Duitsland. Terwijl België en Nederland autonome, niet van buitenaf beïnvloede ontwikkelingen kenden, werden in de Britse en Amerikaanse sectoren van het bezette Duitsland ideeën ingebracht die ook bepaald werden door andere belangen (zoals die van de bezettingsautoriteiten) en die bovendien opgenomen moesten worden door een bevolking die zich nog van het eerdere totalitaire regime moest losmaken. De oorspronkelijke bedoeling om de resultaten van het project in één boek samen te brengen kon 'aus arbeitstechnischen und personellen Gründen' niet worden gerealiseerd (9). Aan eerdere publicaties uit het project (opgesomd in noot 1 op bladzijde 9-10) voegt dit boek er vier toe: 1. Een inleiding door Lademacher (11-56) over de greep van de bezettingsautoriteiten op de westelijke zones van Duitsland, het eenheidsstreven dat in Frankrijk en Italië uit het verzet voortkwam en de daar sterk van afwijkende ontwikkeling in Groot-Brittannië, waar geen bezetting was, geen vernieuwing uit het verzet voortkwam en waar Labour regeringspartij was. Hiermee zijn de ontwikkelingen in de grote landen aangeduid. 2. De tekst van Langeveld over hervorming en samenwerking in Nederland (57-277) vormt een boek in dit boek. Feitelijk behandelt hij de ontwikkeling van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) tussen 1918 en 1950: voorspel 1918-1940 (61-97), oorlog (98-141), NVV en Eenheidsvakbeweging (142-174), NVV en publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (175-242) en NVV en ondernemingsraden (243-277). 3. Hoewel de tekst van Zondergeld over de Belgische hervormingspogingen door de vrije vakbeweging tussen 1944 en 1948 (279-430) ook een flinke omvang heeft, beperkt de auteur zich in de tijd. Bovendien zijn, anders dan voor het Nederlandse deel, geen archieven geraadpleegd. 4. De tekst van Lademacher en Mühlhausen behandelt de wederopbouw en interventies van de Britten en Amerikanen in hun bezettingszones (431-550), mede gebaseerd op documenten uit Britse en Amerikaanse archieven (Public record office in Kew Gardens en National archives in Washington DC). Het boek is goed toegankelijk via het register (in Duitsland en Nederland niet vanzelfsprekend), al duurt het even voor de lezer doorheeft hoe het boek zelf in elkaar steekt. De stukken bieden zeker interessante informatie maar het boek heeft ook iets onbevredigends omdat het wel een vergelijking suggereert, maar deze niet biedt. Vooruit, de omslagtekst spreekt over een vergelijking 'ermöglichen', maar zelfs de vergelijking tussen grote en kleine landen (tussen deel 1, respectievelijk de delen 2 en 3) blijft achterwege. Een samenvattende tekst over het project had, ook al was deze maar kort, niet misstaan. De lezer zou dan het gevoel hebben dat het project ook echt was afgesloten. Waarom in een boek dat vergelijkingen mogelijk wil maken met landen waar de christen-democratie eveneens sterk is, de confessionele vakcentrales er in het Nederlandse deel zo bekaaid vanaf komen, ontgaat mij. Is het niet merkwaardig in de naoorlogse discussies over publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en ondernemingsraden wel werkgevers tegen te komen maar niet de katholieke en protestantse vakcentrales KAB en CNV? Interessant in het deel over Duitsland is het optreden van de Nederlander J. H. Oldenbroek (aangeduid als Johan in plaats van Jacobus). Als voorzitter van de Internationale Transportarbeiders-

federatie bleek hij goed geïnformeerd en kwam hij met oplossingen die oog hadden voor de psychologische factoren in Duitsland (467). In september 1945 botste hij met Walter Citrine, die de Britse vakbeweging in Duitsland een belangrijker rol wilde laten spelen dan internationale beroepssecretariaten als de Internationale Transportarbeiders Federatie (ITF) (476). De aanwezigheid van deze federatie in Duitsland en de controverse tussen Oldenbroek en Citrine zijn te begrijpen wanneer men weet dat Oldenbroek en zijn federatie vanuit Londen sinds 1942 samenwerkten met het Amerikaanse Office of strategic services. Dankzij een geheim netwerk in nazi-Duitsland kon de ITF de Amerikaanse geheime dienst helpen aan informatie uit en contactpersonen in Duitsland. Toen Citrine deze samenwerking in 1944 ontdekte, verweet hij Oldenbroek zijn onafhankelijkheid te hebben verloren. Oldenbroek wist echter duidelijk te maken dat zijn federatie financieel en beleidsmatig onafhankelijk was gebleven van de Amerikanen (zie het door mij geredigeerde *The International Transportworkers Federation 1914-1945*, 1997, hoofdstuk 24). Kennelijk vond deze controverse een voortzetting in de Britse bezettingszone, waar de transportarbeidersfederatie eerder voet aan de grond had dan Citrine. Ik breng deze gegevens als aanvulling, maar ook om te wijzen op het belang van Britse en Amerikaanse oorlogsarchieven voor onderzoek naar Nederlanders of voor Nederland relevante ontwikkelingen. Het deel van Lademacher en Mühlhausen bevestigt het belang van deze bron.

Bob Reinalda

P. J. Drooglever, M. J. B. Schouten, ed., *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*, XX, 16 september 1949-31 december 1949 (Rijks geschiedkundige publicatiën. Kleine serie LXXX; 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1996, xxxi + 929 blz., f95,-, ISBN 90 5216 073 2).

In maart 1996 verscheen het laatste deel van de *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*. De uit twintig delen bestaande serie telt meer dan 15.000 bladzijden en omvat ruim 7.000 documenten; een ware titanenklus, waarvoor de samenstellers alle lof verdienen. Het slotdeel behandelt de periode 16 september tot 31 december 1949. Het is in alle opzichten fascinerende lectuur en de recensent heeft dan ook met rode oortjes de ontwikkelingen gevolgd in de laatste fase voorafgaand aan de overdracht van de soevereiniteit. Deel XX leest als een spannende roman. Vanzelfsprekend neemt de rondetafelconferentie de centrale plaats in, maar wat frappeert is dat niet zozeer het Haagse toneel, maar welhaast nog meer het Indonesische podium de aandacht van de lezer trekt. De documenten bevestigen weliswaar de bestaande opvatting dat de gebeurtenissen in Indonesië na de wapenstilstand begin augustus 1949 niet meer van doorslaggevende betekenis zijn geweest op de uitkomst van het dekolonisatieproces, maar zij nuanceren wel het beeld dat zij er helemaal niet meer toe gedaan hebben. Integendeel. Het is in feite kantjeboord geweest. De Nederlandse - als trouwens ook de Indonesische - onderhandelaars waren zich terdege bewust van de rampzalige gevolgen indien de rondetafelbesprekingen zouden mislukken. Dit besef werd nog eens versterkt door de alarmerende berichtgeving vanuit Batavia over de steeds precarier wordende militair-strategische positie van de Nederlandse strijdkrachten in de kolonie. De talrijke militaire rapporten in deel XX maken keer op keer gewag van een 'koude infiltratie' van republikeinse troepen in het door het Nederlandse leger beheerste gebied waartegen men onmachtig was effectief op te treden. De voortdurende ondermijning van de Nederlandse militaire positie, gecombineerd met de moeizame voortgang der besprekingen in Den Haag, bracht de legertop welhaast in een staat van paniek. Een bloedbad werd voorzien in het geval de onder-